(Мініатюри буремних літ)

ВАЖЛИВЕ ПИТАННЯ

Березень 1917 року. Сніг раптом осів, і перші веселі струмки вже підтинають його закляклу зимову непорушність. Порський вітрець увірвався відкілясь з-за Дніпра до міста і вільно мчить, безжурний, гомінкими київськими вулицями. І навзаводи з березневим вітром летять бадьорі, призовні звуки крилатої "Марсельєзи":

Отречемся от старого мира!..

На панелях де-не-де валяються збиті з вивісок установ позолочені царські орли, а на будинках уже майорять на вітрі червоні прапори. І скрізь — на солдатських шапках, на студентських шинелях, на робітничих тужурках — червоні стрічки. І скрізь юрмляться схвильовані, радісні люди. І тут, і там читають телеграми з революційного Петрограда. Крики "Хай живе революція!", "Ура!" покривають чиїсь слова, і не знайомі досі люди тиснуть одне одному руки, обіймаються...

Через вулицю, обережно обминаючи дебелими чобітьми перші калюжі, поспішає до гурту якийсь огрядний чолов'яга в доброму кожусі. Зо всього видно, це хуторянин, який щойно приїхав до Києва і ніяк не може зійти з дива. Він високо підібрав поли, щоб не уболотити кожуха, а під пахвою притиснув пужално (чи ж довго якому ледащу поцупити батіг з санок, які залишив у заїзді!). На обличчі йому заклопотаність, тривога й цікавість.

В середині гурту хтось кричить: "Хай живе новий режим!", і натовп щиро відповідає йому гучним: "Ура-а-а!"

Хуторянин кліпає очима, непорозуміло дивиться навкруги і несміливо смикає за рукав якогось студента скраю:

— А до чого ж це воно?

Студент обертається і, радий з нагоди агітувати когось, охоче пояснює:

— Новий режим — це новий лад, без царя. Тепер буде республіка, демократія! Вільний народ обере собі на демократичних засадах... Ми, демократи, вимагаємо...

Хуторянин увесь напружився, аж зморщив чоло, щоб усе зрозуміти й не пропустити, бува, чого, і нарешті, кашлянувши з чемності, питає студента:

— Ну, а дьоготь же по чім тепер буде?

Не діставши відповіді, він здивовано знизує плечима і каже сам до себе:

— Домокради? Таке!..

ТОВАРИШІ

До панської економії від станції було далеченько. Я і мій шкільний товариш умовились їхати сюди до управителя Кенігівської економії репетиторами. Управителеві треба, щоб ми підготували за літо й перетягли через осінні переекзаменовки в гімназії двох його синів-телепнів і дочку бухгалтера, а нам треба заробити грошей на зиму, на університет. Але товариш мій спізнився на поїзд, і я приїхав сам. Іти пішки далеко й нудно самому, і я зрадів, коли мене наздогнав, підскакуючи на драбчастому возі, якийсь дядечко. Я попросився підвезти мене до економії, і дядько, глянувши на блискучі ґудзики моєї студентської тужурки, не сказати б, що неохоче, але й без особливого піднесення погодився. Проте дядько був говіркий і одразу ж почав розмовляти. Власне, від мене він, видимо, мало сподівався почути щось

цікаве й тому говорив більше сам з собою. Був кінець червня. В Києві Центральна рада випустила свій перший універсал, у далекому Петрограді громадилися хмари липневої бурі, розвалювався фронт, а дядько все ще не міг перетравити березневої сенсації:

— Царя нема! Ге! Ну просто, як оце тобі з воза встав: був, сидів, а це, гляди, вже й нема...

Подумавши хвилину, він сказав зачудовано:

— І ловко ж товариші його підважили!.. Перед самою економією він спитав мене:

— Так, кажете, вчитесь у городі? Ну, а на кого ж саме?

— На вчителя,— відповів я.

Дядько підозріло глянув на мою студентську тужурку й, одвернувшись, досить переконано сказав:

— А я так думаю, що, мабуть, чи не на попа. Тпру!..— і спинив коні.

— Чому ж ви так думаєте? — здивувався я, злазячи з воза.

— А ґудзики золоті нащо?

Він хитро всміхнувся, немов піймав мене на брехні, й стьобнув віжками по шкапі.

За кілька хвилин засмаглий кремезний управитель у парусиновому костюмі запрошував мене до покоїв, люб'язно дорікаючи, чому я не сповістив його заздалегідь, щоб за мною вислали коні. Він, видимо,

зрадів з мого приїзду, бо забув навіть спитати, чому я приїхав сам, без товариша. І я, не дожидаючись його запитання, сам сказав:

.— А мій товариш приїде завтра: спізнився на поїзд. Управителя немовби хто шилом штрикнув у бік, і він пересмикнувся:

— Товариш!.. Так-так... Товариш з гімназії, з університету, однокашник, нарешті, товариш міністра і — наш сьогоднішній товариш братішка! І треба ж так загидити таке прекрасне слово!..— І, повернувшись до мене, він посміхнувся з гіркою іронією: — Ми, на жаль, не можемо тут похвалитися своїми товаришами. Ні, ні, не можемо!.. Кожної ночі так і дивись підпалять економію товариші.

КОМУ ЩО

Багряно догорає на заході короткий, осінній день 1917 року. Голими вітами їжачаться дерева київських парків і скуляться під поривами холодного жовтневого вітру. Низько летять над землею розірвані темні хмари, і, здається, їх краплі ось-ось упадуть додолу, як тихо падає останнє пожовкле листя...

А на вулицях людно й гаряче. І тут, і там збиваються купами люди, точаться суперечки, зривається часом лайка, лунають погрози...

У пожмаканій, заляпаній шинелі, підперезаній брезентовим паском, солдат одсунув на потилицю брудну шапку, закинув на плече прихоплену з фронту гвинтівку й повагом переходить від гурту до гурту. Він тримає цигарку-са-мокрутку, ховаючи за окопною звичкою у руці її вогник, і час від часу спрагло затягується. Ось він спинився коло одного натовпу й насторожено слухає. Промовець у сивій шапці й чемерці з солдатського сукна, з якої виглядає вишитий комір з синьою стьожкою, охрипло сперечається з кимось:

— Українська Центральна рада — це влада українських робітників, селян і трудового люду... Вона дасть Україні... Вона хоче Україну...

Промовець і так, і сяк відміняє Україну; він, захлинаючись, патетично робить притиск на цьому слові, і воно вбирає в нього зміст усіх його інших слів. Хтось у натовпі перебиває промовця:

— Ну, а чому ж тоді Центральна рада, якщо вона, як ви кажете,— з робітників і селян, не може договоритися з більшовиками?

Промовець на мить запнувся, але, трохи оговтавшись, почав викручуватись:

— Бачите, е-е, тут ось у чому причина...

І раптом мовчазний солдат з рушницею не витримав:

— А така причина, що, виходить: панам — земля, а нам — Україна!

Він люто плюнув на панель і швиргонув геть недокурка,

— Да-а, Україна...— замислено промовив хтось збоку.

НЕ ПОДОБАЄТЬСЯ

Травневий день 1919 року. Дерева київських парків убрались у молоде листя, і на їхньому зеленому тлі юно й знадно червоніють прапори й транспаранти, яких ще не встигли зняти після Першотравня. Це зелене листя й червона матерія —єдина скромна окраса столичних вулиць молодої радянської республіки, але ж як гарно поєднуються їх яскраві кольори — справжній символ весни!

Свята скінчились, і в парку порожньо. На алеях після святкових тичб людей лежить лушпиння від насіння, недокурки та газетні клапті. Алеї не підметено, та й підмітати їх нікому. Не до того!.. Я стою коло ятки з поламаним дашком і видертими віконницями, де колись продавали морозиво, і все ще милуюся з гармонії червоного й зеленого кольорів, а десь на дальній околиці міста зрідка чуються, не знати чиї, поодинокі постріли. Стиснута ворогами республіка б'ється на численних фронтах. А до того ж — банди, повстання, заколоти... Ще зовсім недавно бандити вдерлися навіть до київського передмістя Приорки та Куренівки!..

Знову пролунав десь постріл, і після нього ще більше віє пусткою від дірявої ятки.

Алеєю, підозріливо озираючись по сторонах і гидливо переступаючи через лушпиння та папірці, суне постать у короткому літньому пальті. Зненацька налітає на парк хмаринка, і за хвилину по листю лопотять краплі теплого весняного дощу. Постать сквапно наставляє коміра й спішить під дашок ятки сховатися від дощу. Постать скоса глянула-на мене, але, побачивши мій студентський кашкет, видимо, заспокоїлася. Глянула сумно на відозву, приліплену на стінці ятки, на сміття серед алеї, прислухалася до дальніх пострілів і глибоко зітхнула. Потім погладила пучками пещені вусики стрілками і протяжно промовила:

— М-да, федерати-ивная!..

Постать більше нічого не сказала, але я вже добре уявляв, хто коло мене стояв.

ЕСЕР-МАКСИМАЛІСТ

Я йшов край дороги, коли мене наздогнала підвода. Дві конячки жваво дріботіли бруківкою, дарма що їх господар, літній селянин, сидів на возі, погорбившись, занурений у свої думки, й видимо, нікуди не поспішав. Зате другий сідок частенько гейкав на коні, виявляючи

нетерплячість, і, може, від того гейкання, а скоріше від самого вигляду сідока конячки полохливо пряли вухами й бігли. Вигляд його справді хоч у будь-кого не викликав довіри. Довготелесий, у французькому металевому шоломі на голові й у розстебнутій шинелі, одягнутій просто на розхристану білу сорочку, він височів на возі, сидячи до того ж на зеленій, кованій залізом скрині. Якби не його простецьке, селянське обличчя, його можна було б узяти за розбійника, і карабін, якого він тримав на колінах, серйозно попереджав, що краще обминати його власника, якщо не хочеш ускочити в біду. Побачивши мене чи, скоріше, мій досить-таки вже затасканий і злинялий студентський кашкет, він затримав коні й, чи то запрошуючи, чи наказуючи, сказав мені:

— Сідайте!

Той же самий карабін на його колінах радив мені краще не сперечатись, і я сів на воза.

Коні рушили, і за кілька хвилин я дізнався, що цей дивовижний парубчина є полковий писар якоїсь петлюрівської частини, від якої він відбився й оце наздоганяє на мобілізованій підводі. Після цього писар приступив, як здалося мені спочатку, до допиту.

— А до якої ви партії належите? — спитав він руба, без усяких преамбул.

— Ні до якої,— відповів я, повертаючись до нього й готуючись зустріти пильний, свердлячий погляд. Але замість того писар аж роззявив з подиву рота.

— Як же це так? Усі студенти до якоїсь партії та належать! Я он не студент, тільки церковноприходську скінчив, а й то належу.

— А до якої ж партії? — здивувався тепер уже я.

— До есерів-максималістів! — з шанобою і якоюсь навіть патокою в голосі відповів писар. Я здивувався ще більше:

— Чому ж саме — до максималістів?

— Так я ж сам — Максим!

Писар поважно дістав з кишені кисета й почав крутити цигарку.

— Максим, Максим! — повторив він, смакуючи своє ім'я.— І по батькові — Максимович. Не вірите? Я вам можу й посвідчення показати...

ОБРАЖЕНИЙ ПРОШАРОК

У голярні на міській київській околиці худорлявий го-ляр, спритно клацаючи над моєю головою ножицями, казав мені, шукаючи співчуття й поради:

— Я зо всім згодний, бо я знаю, що кожна влада є влада і для того вона й влада, щоб бути владою. І я не перечу їм. Хіба можна перечити владі? Що ви!.. Вас не турбує? — спитав він за звичкою, перейшовши від ножиць до бритви, і, не чекаючи моєї відповіді, казав далі: — Я не перечу їм, але я й не кричу на мітингах, як той божевільний Кряславський, що клянеться перерізати бритвою горло світовій буржуазії. Нащо це? Для чого? Тільки одна-диш від себе нервових клієнтів — і більш нічого... Я собі працюю потихеньку — і все. Але за що ж мене ображати, скажіть?..— Він зазирнув мені в очі, на мить одвівши набік свою бритву, немовби і я в якійсь мірі завинив у його образі. Потім, так само швидко заспокоївшись, як і спалахнувши перед цим, він розповів: — Приходить учора уповноважений — чи я знаю, хто він? — одне слово, з спілки він. Заходить, як порядна людина. "Здрастуйте— здрастуйте!" Але я вже бачу його наскрізь, мене цими штучками не обдуриш! Я ж знаю, що він хоче мені викинути фортель з податком... Коротше кажучи, виходить,— коли я держу голярню, то я вже, як який-

небудь капіталіст, повинен платити податок! Як це вам подобається?.. Я йому чесно: у мене майстрів нема, я працюю сам, так хто ж я — капіталіст чи пролетаріат?.. Так що ви думаєте? "Ви, каже він,— міжкласовий прошарок!" Ні, ви чуєте,— захвилювався знову голяр.— Про-ша-рок!!. Цебто, значить, ні те ні се, а так собі щось теліпається... Ні, з цим я не згодний! Хочеш, щоб я податок платив? Хай! Назви мене дурнем, наволоччю, як завгодно зви, тільки за що ж — прошарок?! Виходить, значить, я — не чоловік, а якесь, вибачаюсь, непорозуміння... І що тільки не вигадають! — пробурчав він, змахуючи серветкою з мого одягу волосинки.

— Котра година? — спитав я, підводячись з крісла і дістаючи гроші. Голяр обернувся назад, де стояли на столику поруч два будильники, але час показували різно, і чемно відповів:

— По сонцю — тільки восьма, а по-їхньому,— і він, скривившись, хитнув головою кудись у бік вулиці,— по-їхньому так уже дванадцята. А ви, між іншим, не артист з "Березоля"?.. Ні? Тоді вибачте,— я думав, що ви теж — прошарок...